

Асяроддзе дашкольнай адукацыйнай установы мае дастатковыя магчымасці для дачынення дзяцей да айчыннай культурнай традыцыі. Рэалізацыя гэтага патэнцыялу адбываецца праз выкарыстанне гульні, актыўнае творчае ўспрыманне казак, прадуктыўныя віды дзейнасці. У аснове этнакультурнага выхавання дзяцей ляжаць адаптаваныя для дашкольнага ўзросту вядучыя паняцці і працэсы этналогіі: этнас, яго ўтварэнне і заканамернасці развіцця, характар жыццяздзейнасці этнасу, культурныя традыцыі. Аўтар паказвае, як можна фарміраваць у дзіцяці нацыянальна-культурнае аблічча, адзначае спосабы яго ўзаемадзеяння з сацыякультурным акружэннем.

НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАЕ АБЛІЧЧА АСОБЫ: КАШТОЎНАСНЫЯ АРЬЕНЦЫРЫ І ПРЫЯРЫТЭТЫ

Дачыненне дзяцей дашкольнага ўзросту
да айчынных культурных традыцый

Д. М. Дубініна,
дацэнт БДПУ імя Максіма Танка,
кандыдат педагагічных навук

У. Т. Кудраўцаў адзначае, што ў індывідуальным развіцці сучаснага дзіцяці этналагічны матэрыял (казка, гульня і інш.) пашырае перспектыву засваення сферы «незвычайнага», уводзіць дзіця ў метафарызаваны свет яшчэ не рэалізаваных чалавечых магчымасцей і задум, дапамагае класці сваю самабытную дзіцячую карціну свету, сфарміраваць спецыфічную сістэму поглядаў на ўніверсальныя прынцыпы пабудовы і развіцця рэчаў.

Задачы этнакультурнага выхавання ўлічваюць самакаштоўнасць кожнага перыяду дзяцінства, вызначаюць інварыянтны змест этнакультурнай адукацыі дашкольнікаў і яго рэалізацыі, якая забяспечвае якасныя пазітыўныя зрухі, задавальненне індывідуальных і ўзроставых патрэб дзіцяці ва ўмовах дашкольнай установы і сям'і.

Спецыфіка этнакультурнага выхавання дзяцей дашкольнага ўзросту абумоўлена асаблівасцямі педагагічнага працэсу ў дашкольных (рускамоўных і беларускамоўных) адукацыйных установах, а таксама сацыяльнай і сацыялінгвістычнай сітуацыяй развіцця дзяцінства ў сучаснай Беларусі.

Прынцыпамі этнакультурнага выхавання з'яўляюцца:

- **прынцып культураадпаведнасці выхавання.** Апора ў выхаваўчым працэсе на нацыянальныя традыцыі народа, яго культуру, нацыянальна-этнічную абраднасць, звычаі;
- **прынцып гуманістычнай арыентацыі выхавання.** Дзіця – галоўная каштоўнасць у сістэме чалавечых стасункаў, вызначальнай нормай якіх з'яўляецца гуманнасць. Гэты прынцып патрабуе паважлівых адносін паміж педагогамі і дзецьмі. Па меркаванні Ш. Аманашвілі, сапраўды гуманнай педагогікай з'яўляецца тая, якая мае магчымасць далучыць дзіця да працэсу стварэння самога сябе;
- **прынцып асобаснага падыходу ў выхаванні.** Дзіця – найвышэйшая сацыяльная каштоўнасць. Асобасны падыход патрабуе скіраванасці выхавання на захаванне і развіццё самабытнасці дзіцяці, на падтрымку працэсаў яго самаразвіцця і самавыхавання;
- **прынцып выхаваўчага культурнага асяроддзя** прадугледжвае выкарыстанне магчымасцей культурнага патэнцыялу ўнутранага і знешняга асяроддзя дашкольнай установы ў развіцці асобы дзіцяці;
- **прынцып суб'ектнасці ў выхаванні.** Суб'ектнасць выхавання непасрэдна звязана з тым, што педагог садзейнічае развіццю ў дзіцяці здольнасці быць суб'ектам уласных паводзін і дзейнасці.

Змест этнакультурнага выхавання ўключае *перадачу этналагічных ведаў*, на аснове якіх складаюцца *ўяўленні*, і, з узнікненнем пэўнага матыву, *трансфармацыю гэтых ведаў у адносіны*, якія ў сваю чаргу фарміруюць пачуццё адданасці роднаму краю. Веды з'яўляюцца абавязковым кампанентам працэсу фарміравання асноў этналагічнай культуры, а адносіны – выніковым прадуктам.

Змест этнакультурнага выхавання грунтуецца на ўласным вопыце стасункаў дзіцяці з рознымі праявамі рэчаіснасці. Авалоданне ўстойлівымі культурнымі нормаў, усведамленне пэўных каштоўнасцей дае пачатак этналагічнай свядомасці і спрыяе ўключэнню дзіцяці ў дзейнасць па творчым пераўтварэнні сацыякультурнага асяроддзя, фарміруе асэнсаваны характар адносін.

На аснове каштоўнасных арыенціраў у дзіцяці адбываецца фарміраванне маральна-сэнсавай дамінанты карціны свету, а затым праяўленне гэтай карціны ў жыццядзейнасці як аднаго дзіцяці, так і сукупнасці дзяцей і дарослых.

Рэалізацыі этнакультурнага выхавання дзяцей дашкольнага ўзросту спрыяе этналагічны матэрыял, які адпавядае тром структурным напрамкам: народазнаўству, краязнаўству, вывучэнню народнага мастацтва.

Першы напрамак – народазнаўства, уключае спасціжэнне дзецьмі роднай мовы, народнага календара, побыту беларусаў і ладу іх жыцця; авалоданне народнымі звычаямі, абрадамі, традыцыямі, народным этыкетам.

Беларуская мова з'яўляецца вызначальным элементам фарміравання асобы дзіцяці як прадстаўніка пэўнага этнасу. Разам з засваеннем мовы вядзецца работа па засваенні дзецьмі духоўных і матэрыяльных каштоўнасцей этнічнай культуры. Гэта перш за ўсё датычыцца авалодання дзецьмі розных узростаў ведамі пра этнічную гісторыю, арыентавання ў этнічных асаблівасцях беларускага народа, разумення важнасці месца і ролі беларускага народа ў гістарычным развіцці чалавецтва, раўнапраўнасці розных культур.

Зместам другога напрамку – краязнаўства – выступае фарміраванне ў дзяцей дашкольнага ўзросту ўяўленняў аб прыродзе Беларусі, помніках культуры і архітэктуры.

Трэці напрамак – вывучэнне народнага мастацтва, дапамагае станаўленню пэўных адносін дзяцей да народнага мастацтва беларусаў, народнай музыкі і тэатра, вусна-паэтычнай народнай творчасці, уласнай мастацкай творчай дзейнасці.

Далучэнне дзяцей да айчынай культурнай традыцыі і фарміраванне нацыянальна-культурнага аблічча забяспечваецца выкарыстаннем шэрага **метадаў выхавання** – мадэлей арганізацыі дзейнасці педагога і дзіцяці, скіраваных на фарміраванне ў дзіцяці каштоўнасных адносін да свету і да самога сябе.

П. І. Підкасісты вызначае тры стратэгічныя метады выхавання, якія, на наш погляд, з'яўляюцца вызначальнымі і ў этнакультурным выхаванні дзяцей дашкольнага ўзросту: *метады арганізацыі выхаваўчага асяроддзя; метады арганізацыі выхаваўчай дзейнасці (узаемадзеяння дзяцей з асяроддзем і метады арганізацыі ўсведамлення дзіцём жыцця)*, якія рэалізуюцца адначасова і ў ракурсе фактарнага разгляду адносяцца да аднаго метаду выхавання – педагогічнай арганізацыі ўзаемадзеяння з навакольным сацыякультурным асяроддзем.

У большасці выпадкаў рэальны выбар дзяцей у сацыякультурным абкружэнні абумоўлены не столькі яго насычанасцю пазітыўным зместам, колькі асобаснай значнасцю для дзіцяці тых ці іншых элементаў сацыякультурнага асяроддзя.

На думку вучоных, калі ў дашкольнай адукацыйнай установе парушаецца мера суадносін паміж гульнявой жыццядзейнасцю, актыўным творчым успрыманням казак, прадуктыўнай дзейнасцю і мерапрыемствамі пазнавальнай скіраванасці, то працэс дачынення дзяцей да айчынай культурнай традыцыі страчвае пазітыўную дынаміку і паступова згасе, паколькі ў выхаванцаў адносіны асобаснай значнасці ўзнікаюць у большай ступені ў «сферы гульні» і «сферы казкі» (А. Я. Краўцова, У. Т. Кудраўцаў, А. Я. Сапагова).

Вызначальнымі сродкамі этнакультурнага выхавання дзяцей дашкольнага ўзросту выступаюць родная прырода, вусна-паэтычная творчасць, этнічная гісторыя, прадметы побыту і народны строй, народнае мастацтва, народны каляндар.

Родная прырода – гэта ўсё тое, што акаляе чалавека ад самага нараджэння. Менавіта родныя краявіды выходваюць паэзію душы дзіцяці дашкольнага ўзросту, прывучаюць яго жыць у згодзе з прыродным наваколлем.

Вусна-паэтычная творчасць і творы беларускай мастацкай літаратуры з'яўляюцца дзейным сродкам самавыяўлення, самаўсведамлення асобы дзіцяці. Самае першае і найглыбейшае самавыяўленне народнай душы адлюстравана ў мове фальклору. І гэта натуральна, бо менавіта фальклор з'яўляецца асноватворнай формай праяўлення духоўнасці.

Каларытныя словы і выразы, трапныя выслоўі народных гаворак у паэтычных вобразах тлумачаць дзіцяці жыццё грамадства і прыроды, свет чалавечых пачуццяў, узбагачаюць эмоцыі, развіваюць уяўленні і даюць цудоўныя ўзоры роднай мовы, якія здзіўляюць сваёй прастатой, арыгінальнасцю, паэтычнасцю і мілагучнасцю.

Менавіта праз фальклор адбываецца ўключэнне дзіцяці ў айчынную духоўную традыцыю. Ад пакалення да пакалення перадаецца праз вуснае паэтычнае слова сацыяльны вопыт нацыі: асаблівасці побыту і светапогляду нашых продкаў, грамадскія і сямейныя адносіны, гістарычныя падзеі.

Па меркаванні Г. А. Барташэвіч і К. П. Кабашнікава, казачны эпас беларусаў вызначаецца багатай вобразнай сістэмай, глыбокім зместам, арыгінальным сюжэтно-тэматычным складам. У станоўчых вобразах увасабляюцца народныя ідэалы: казачныя героі выступаюць абаронцамі пакрыўджаных; яны дужыя, смелыя, разумныя, справядлівыя – у вобразах асілкаў паказваецца непераможнасць народнага духу, спадзяванне чалавека на лепшае будучае.

Агульныя вытокі ўсходнеславянскага фальклору, падобныя сюжэты і вобразы не прывялі да стварэння фальклорнага адзінства. Менавіта ў фальклоры інтэрнацыянальнае (усеагульнае) не выключае, а, наадварот, захоўвае нацыянальнае, індывідуальнае.

Казачны эпас нашага народа, сярод якога казкі пра жывёл лічацца жамчужынамі ўсяго ўсходнеславянскага эпасу, з'яўляецца найбуйнейшым набыткам нацыянальнай духоўнай культуры, які і сёння захоўвае сваё эстэтычнае, пазнавальнае і выхаваўчае значэнне.

Захавальнікамі гістарычнай памяці народа выступаюць легенды і паданні, у якіх апісваюцца неверагодныя здарэнні, паказваюцца незвычайныя героі і іх дзівосныя ўчынкi, акрэсліваюцца маральна-этычныя нормы і сацыяльныя ідэалы: добрасумленнае стаўленне чалавека да працы, справядлівыя і добразычлівыя адносіны паміж людзьмі.

Уключэнне беларускіх народных казак, легенд і паданняў у кола дзіцячага чытання дае магчымасць дашкольнікам дакрануцца да гістарычнай памяці народа, да крыніц этналогіі і гісторыі роднага краю, адчуць свае духоўныя карані.

Прадметы побыту расказваюць пра штодзённае жыццё беларусаў і традыцыйны беларускі побыт. Праз знаёмства з традыцыйнай матэрыяльнай культурай дашкольнікі набываюць каштоўную інфармацыю пра нашу гістарычную мінуўшчыну, пра тое, як і чым жыў чалавек.

Народны строй беларусаў адлюстроўвае нацыянальныя традыцыі зносін і этыкет. Дэкаратыўнае ўбранства народнага касцюма, яго колер, колькасць кампанентаў сведчаць пра сацыяльную прыналежнасць касцюма, месца яго ўзнікнення. Азняямленне дашкольнікаў з народным строем спрыяе выхаванню ў іх эстэтычнага густу, павагі да чалавека працы, уплывае на станаўленне пазітыўнага стаўлення да беларускага традыцыйнага касцюма, дапамагае фарміраваць нацыянальны імідж.

Народнае дэкаратыўна-прыкладнае мастацтва раскрывае самабытнасць жыцця народа, яго ідэалы і погляды, з'яўляецца дзейным сродкам вывучэння этналогіі і гісторыі роднага краю. Першыя веды аб нацыянальнай гісторыі і культуры дашкольнік набывае менавіта праз творы народнага мастацтва.

Народны календар – упарадкаваны гадавы рытм працоўнага і духоўнага жыцця чалавека. Чалавек спрадвеку ўзгадняў з навакольным светам працоўны і духоўны лад свайго жыцця. Знаёмства з народным календаром беларусаў робіць жыццё дзіцяці адаптаваным да прыродна-экалагічных умоў навакольнай рэчаіснасці, набліжае да шматвяковай практыкі ўключэння чалавека ў адзіную касмічную сістэму дэтэрмінатывых узаемасувязей.

Працэс станаўлення дзіцяці, яго каштоўнасных арыенціраў і спосабаў ўзаемадзеяння з сацыякультурным акружаннем адбываецца больш эфектыўна пры дапамозе гульні-драматызацыі, актывізуючых зносін на этналагічныя тэмы, праз расказванне народных казак, легенд і паданняў і іх актыўнае творчае ўспрыманне, экскурсіі ў прыроду, наведванне краязнаўчых і мастацкіх музеяў, канструяванне і мастацкую працу, музычныя заняткі, удзел у правядзенні народных свят.

Пазітыўны патэнцыял гульні абумоўлены наяўнасцю пэўных культурных мадэлей і стыляў жыццядзейнасці для гульнівых персанажаў, пры дапамозе якіх дзіця выражае ўласныя пачуцці, эмоцыі, перажыванні.

Пры дапамозе **казкі** адбываецца назапашванне дзіцём агульначалавечага творчага вопыту. Па сцвярджанні У. Т. Кудраўцава, гульня і казка аб'яднаны агульным гістарычным паходжаннем, якім абавязаны культура-рытуальнай практыцы. Даследчык адзначае, што ў індывідуальным развіцці сучаснага дзіцяці казка істотна дапаўняе гульню, дапамагае скласці сваю самабытную дзіцячую карціну свету, сфарміраваць спецыфічную сістэму поглядаў на ўніверсальныя прынцыпы пабудовы і развіцця рэчаіснасці. Казка дапамагае дашкольніку назапасіць творчы вопыт агульначалавечага жыцця, што з'яўляецца неабходнай умовай актуалізацыі культуратворчай функцыі дзяцінства.

Сцэнарыі актывізуючых зносін выконваюць важную ролю ў наладжванні кантакта, узаемадзеяння дзяцей. Этналагічны змест зносін аказвае ўплыў на развіццё мастацкага ўспрымання навакольнага свету, фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці дашкольнікаў.

Прадуктыўныя віды дзейнасці фарміруюць у дзіцяці развітую культуру дзеянняў, якая грунтуецца на ўсвядомленай (У. А. Запарожац) і жыватворнай (У. Т. Кудраўцаў) матарыцы, што звязана з працэсам творчасці.

Народныя святы як адлюстраванне народнай традыцыі акумуляюць народныя звычаі і абрады і тым самым выходзяць дзіця шляхам прымання ім каштоўнаснага ідэалу роднай культуры.

Вынікам мэтанакіраванага працэсу фарміравання ў дзіцяці нацыянальна-культурнага аблічча з'яўляецца станаўленне яго каштоўнасных арыенціраў і спосабаў ўзаемадзеяння з сацыякультурным наваколлем, усведамленне дашкольнікам прыярытэту духоўна-маральнай каштоўнасці прадметаў і з'яў свету, прыманне гэтага прыярытэту ў жыццёвай практыцы. Вызначальную ролю ў гэтай справе выконвае стварэнне выхаваўчага культурна-развіваючага асяроддзя. Яго кампанентамі з'яўляецца не толькі пэўны этнаграфічны матэрыял, але і ўсё тое, што ўтварае этнакультурны змест розных відаў дзейнасці дзіцяці дашкольнага ўзросту.

ЛІТАРАТУРА

1. **Арлова, Г. Н.** Беларуская народная педагогіка / Г. Н. Арлова. – Мінск, 1993.
2. **Бороздина, О. С.** Из опыта работы по приобщению детей к традиционной народной культуре / О. С. Бороздина // Начальная школа. – 1994. – №10. – С. 17–19.
3. **Бороздина, О. С.** Школа народной культуры / О. С. Бороздина // Искусство в школе. – 1995. – №4. – С. 18–22.
4. **Бороздина, О. С.** Воспитание ребенка в контексте приобщения его к отечественной культурной традиции / О. С. Бороздина // Духовно-нравственное воспитание студентов и школьников: сборник научн. трудов / под ред. проф. Ф. И. Кевля. – Вологда: Русь, 2006. – С. 83–87.
5. **Бромлей, Ю. В.** Очерки теории этноса / Ю. В. Бромлей. – М., 1983.
6. **Грымаць, А. А.** Народная педагогіка беларусаў / А. А. Грымаць. – Мінск, 1999.
7. **Гумилев, Л. Н.** Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилев. – Л., 1989.
8. **Кабашнікаў, К. П.** Сустрэча з казкай / К. П. Кабашнікаў, Г. А. Барташэвіч. – Мінск, 1984.
9. **Кудрявцев, В. Т.** Инновационное дошкольное образование: опыт, проблемы и стратегия развития / В. Т. Кудрявцев // Дошкольное воспитание. – 1998. – №11. – С. 65–70.
10. **Лозка, А. Ю.** Народная спадчына – дашкольнікам / А. Ю. Лозка. – Мінск, 1998.
11. **Підкасісты, П. И.** Педагогіка / П. И. Підкасісты. – М., 2005.
12. **Садохин, А. П.** Этнология / А. П. Садохин, Т. Г. Грушевицкая. – М., 2000.
13. **Старжинская, Н. С.** Тэорыя і методыка развіцця беларускага маўлення дашкольнікаў / Н. С. Старжинская. – Мінск: Тэхналогія, 2000.